

עין יצחק

פינת ההלכה השבועית
מאת מרן הראשון לציון

הגאון רבי יצחק יוסף שליט"א
בעל ה'ילקוט יוסף'

פר' שופטים תשע"ט | גליון מס' 151

כתיבה: הרב מרדכי גור | עריכה: הרב יצחק קורלנסקי

מהו הזמן הראוי לאמירת הסליחות?

מדוע דוקא ימים אלו ימי רחמים ורצון? | האם רבינו האריז"ל היה אשכנזי או ספרדי? וכיצד נהג באמירת הסליחות? | מתי זמן אמירת הסליחות? ומה יעשה מי שקשה לו לומר בזמן המובחר? | כיצד ינהגו בחורים ספרדים בישיבות אשכנזים? | חשיבות שמירת המנהגי האבות | חובת ביטול מנהג שיש בו שמץ איסור | אמירת הסליחות ב'זדים' - ברוב עם

הדורות. וזה היה ביום הכיפורים. ולכן, מא' אלול, שהוא היום שמשנה רבינו עלה למרום להביא את הלוחות, אומרים סליחות, עד יום הכיפורים, שאלו ימי רחמים.

מנהג האריז"ל באמירת הסליחות

מנהג בני אשכנז תוקעים בשופר בכל חודש אלול אחר שחרית, אך את הסליחות מתחילים הם לומר מיום ראשון שלפני ראש השנה. ואם חל ראש השנה ביום ראשון או שני, מתחילים לומר סליחות כבר ביום ראשון שלפניו, כמבואר בספר המנהגים (טירנא, אלול - ימי הסליחות).

בשער הכוונות (דרושי ראש השנה, בהקדמה) ובפרי עץ חיים (שער ר"ה פ"א ובשער הפסוקים פרשת משפטים) מבואר שרבינו האריז"ל - למרות שהיה אשכנזי - היה אומר את כל הסליחות של הספרדים בכל חודש אלול. אמנם בשו"ת חתם סופר (או"ח סי' טו וסי' קצ"ז) כתב שהאריז"ל היה ספרדי ולכן נהג בתפילות כמו הספרדים, וכתב כי אילו היה איש כמוהו אצל האשכנזים, היה מסדר כוונות גם בנוסח של האשכנזים. אבל באמת האריז"ל היה אשכנזי, אלא מחמת שהתגורר בצפת הכיר את מנהגי הספרדים, וכמה מנהגים עשה כמותם, ואף הוא בעצמו היה משכים בכל יום מחודש אלול, לומר עמהם סליחות. ולכן אשכנזי החפץ להחמיר ולומר סליחות יחד עם הספרדים בכל חודש אלול, תבוא עליו ברכה, ויקובל ברצון.

מתי זמן אמירת הסליחות?

עיקר זמן אמירת הסליחות הוא באשמורת הבוקר, והוא בערך שעה לפני עלות השחר. ומבואר בגמרא (ע"ז ג' ע"ב) שהקב"ה שט בשמונה-עשר אלף עולמות בלילה, וכתב בספר המנהגים (טירנא, אלול - ימי הסליחות) שבג' שעות אחרונות בבוקר הקב"ה שט בעולם הזה, והובא במגן אברהם (סי' תקפא סק"א), ואז הקב"ה כביכול קרוב אלינו, והוא עת רצון, "קרוב ה' לכל קוראיו".

אך אם קשה עליו לקום באשמורת ואם יקום מוקדם עלול לבטל מלימודו וילמד בשטחיות, או ירדם בלימודו, על זה כתב הט"ז (אהע"ז סי' כה) לבאר הכתוב "שוא לכם משקימי קום, מאחרי שבת". ולכן אם זה מפריע בלימודו, יאמר הסליחות בחצות הלילה, שגם בשעה זו מתחיל עת רצון, שהרי אומרים אז תיקון חצות.

שאלה: כידוע, מנהג בני ספרד ועדות המזרח להתחיל באמירת הסליחות כבר מתחילת חודש אלול. מהו הזמן הראוי ביותר ממשך שעות היממה לאמירתן?

מדוע ימים אלו ימי רצון?

תשובה: מרן בשולחן ערוך (סי' תקפא ס"א) כתב שנוהגים לקום באשמורת הבוקר לומר סליחות ותחנונים, מראש-חודש אלול ואילך, עד יום הכיפורים. ומקור הדברים הוא בדברי רבי יצחק בן גיאת (בספר מאה שערים, עמ' מג) והטור שכתב בשם רב האי גאון: שמעתי שבמקצת מקומות נהגו לקום מראש חודש אלול לומר סליחות, שבו עלה משה רבינו להר סיני בפעם השלישית, וירד עם הלוחות השניות ביום הכיפורים. וכן הביא הר"ן (ר"ה טז ע"א) מנהג זה, וכן בספר המנהג (עמ' נה) והאבודרהם (עמ' ע). הרי שמנהג זה הוזכר בדברי הראשונים מלפני קרוב לאלף שנים.

בגמרא (יומא ד ע"ב) - וביתר הרחבה בדברי התוספות (בבא קמא פב ע"א ד"ה כ"ד) - שמשנה רבינו עלה למרום על ידי הענין, למחרת מתן תורה, למשך ארבעים יום, עד י"ז בתמוז, וכשירד ראה שעם ישראל עשו את העגל, עגל מסכה, כי טעו בחשבון וחשבו שעברו כבר ארבעים יום, ושבר את הלוחות. ואחר כך עלה בשנית למרום, ב"ח תמוז, לפייס את הקב"ה, וירד בכ"ט באב, שאז אמר לו הקדוש ברוך הוא: "פסל לך שני לוחות אבנים כראשונים" (שמות לד א), ושוב עלה בפעם השלישית בא' אלול כדי להביא את הלוחות השניות, וירד ב' בתשרי - יום הכפורים, שאז נתרצה הקדוש ברוך לישראל ואמר למשה: "סלחתי כדברך" (במדבר יד כ).

ומבואר בתנא דבי אליהו (זוטא פ"ד, וכן במדרש תנחומא פר' כי תשא) שבארבעים ימים אלו גזרו ישראל יום צום יום תענית, וביום האחרון גזרו תענית ולנו בתעניתם, כדי שלא ישלוט בהם היצר הרע ויטעו כמו בפעם הקודמת, ולמחרת השכימו ועלו לפני הר סיני, וכשירד משה ראה שכולם מתענים, הם בוכים לקראת משה, שהפעם לא טעו, ומשה בוכה לקראתם, עד שעלתה אותה בכייה למרום, באותה שעה נתגלגלו רחמיו של הקב"ה עליהם, ובשרה אותן רוח הקודש בשורות טובות ונחמות, ואמר להן, בניי, נשבע אני בשמי הגדול, שתהא לכם בכייה זו בכיית שמחה, ויהיה לכם יום זה יום סליחה וכפרה ומחילה, לכם ולבניכם ולבני בניכם עד סוף כל

לשנות דברים חמורים יותר. ולכן הגאון החתם סופר זצ"ל ורבני דורו עמדו ונלחמו בתוקף לשמור על כל מנהגי האבות. וכתב בשו"ת שמש צדקה (או"ח סי' יא) שכל המשנה ממנהג שנהגו בו אבותיו וכו', יורד מטה מטה, וידו על התחתונה, ואפילו בשינוי איזה מנהג שיהיה, ואפילו הוא מכוער הרבה. והגאון רבי יהודה עייאש בשו"ת בית יהודה (או"ח סי' ס) כתב: "וזאת תורת האדם השלם לאחוז במעשה האבות ולא יטה ימין ושמאל, כי היום יתבטל מנהג אחד ולמחר שתיים וכן למחרת, וממילא כל המנהגים יעדרון ותהיה תורה חדשה בכל דור ודור, וימשך מזה לפשוט יד גם בדברים שנהגו בהם איסור על פי גדול הדור והשופט אשר היה בימים ההם, ועבירה גוררת עבירה. לכן צריך לעמוד ולחזק מנהגי האבות ולא לשנות שום דבר.

ביטול מנהג שיש בו שמץ איסור

אך כמובן אין הכוונה לחזק מנהגים שיש בהם שמץ של איסור, וכתב בשו"ת הריב"ש (סי' לו וסי' שצ) על פי דברי הריטב"א והנמוקי יוסף ועוד, שכל גדול הדור צריך לבטל מנהגים שיש בהם שמץ של איסור. וכגון מה שישנן מבנות ספרד שמברכות על הדלקת נר שבת לאחר ההדלקה, ולדעת הרבה ראשונים הרי זו ברכה לבטלה. ואם כי יש חולקים, וכך מנהג בני אשכנז, לברך אחרי ההדלקה, אולם בני ספרד נוהגים כדעת הרמב"ם וכפי רוב הראשונים, ואיך לא יחשוש אדם לברכה לבטלה. וכמו כן נשים המברכות על ישיבה בסוכה ונטילת לולב, לדעת הרמב"ם הרי זה ברכה לבטלה. וכן ברכת 'שהחיינו' בהדלקת נרות יום-טוב, מחשש הפסק בין ברכת הנר להדלקה. וכן שלא לומר 'ברוך הוא וברוך שמו' בברכות שיוצאים בהן ידי חובה, מחמת ספק שמא הוא הפסק. בכל אלו אפילו בדברים שנהגו, גדול הדור, "השופט אשר יהיה בימים ההם", רשאי ומצוה עליו לבטלם.

וכמו כן, יש מנהג בכמה מקומות במרוקו שנהגו לאכול בשר 'כשר' שאינו חלק, והיה שם מסורות בידם על פי דברי הרא"ש, ואולי מחמת שהיה קשה להשיג שם בשר חלק. אולם כיום בזמנינו שניתן להשיג בקלות בשר חלק על פי דעת הבית יוסף, לכן לא יאמר אדם "כך נהגנו במרוקו לאכול בשר 'כשר'", וכי אינך מפחד? הרי לפי דעת מרן ה'בית יוסף' בשר שאינו 'חלק' הוא בשר טרף! יש בזה איסור אכילת טריפה! ולכן בפרט עתה בחודש אלול, כל אדם יחזור בתשובה וישנה את המנהגים הללו, כל מנהג שיש בו שמץ של איסור, דאורייתא או אפילו ספק דרבנן. ובפרט אחרי שבאו לארץ ישראל, 'קמא קמא בטיל' ויעשו הכל כמנהגי ארץ ישראל. אך מנהג טוב וחשוב, בודאי יש לאמץ ולכן אף בחורי ישיבה יאמרו הסליחות.

אמירת הסליחות ב'יזדים' - ברוב עם

מרן זצ"ל הנהיג לומר סליחות לאחר השיעור השבועי הקבוע במוצאי-שבת בבית הכנסת 'היזדים', והיה מתחיל את השיעור בשעה מאוחרת יותר, ולאחר השיעור אומרים את הסליחות ברוב עם. ועדיף בכל המקומות כולם לומר את הסליחות יחד עם שידור הסליחות בלווין, וכל מקום ומקום ישמיעו את הלווין ויאמרו כולם יחדיו, כי "ברוב עם - הדרת מלך".

ובספר מנורת המאור - להר"י אלנקאווה, לפני כשש מאות שנה - (פ"ב מתפילה, תיקון האשמורות) כתב שנהגו להרבות בסליחות ובתחנונים בלילה מר"ח אלול ועד יום הכיפורים, וקמים בחצות הלילה להתחנן ולבקש על נפשם מאת הקב"ה, שהוא יושב על כסא דין בימים אלו ושופט כל בריותיו, איזה לחיים ואיזה למוות, אם באש ואם במים, ויש להם ראייה מדוד המלך, שאמר (תהלים קיט טו) "חצות לילה אקום להודות לך על משפטי צדקך". ועוד, כי בחצי הלילה דעתו של אדם מיושבת עליו, מפני ששקט הגוף ונחה האיציטומכא מרתוח ונתעכל המזון שבה ונזדקק הדם, ואז יכולה הנפש להתיישב מטרדת הגוף. לפיכך יכול אדם לכון דעתו ולבו בלילה באשמורת אחרונה, שנאמר "קומי רוני בלילה לראש אשמורות, שפכי כמים ליבך נוכח פני ה'", ואשר על כן התקינו חסידים הראשונים לקום בלילה להתפלל ולהתחנן לפני הקב"ה עד אור היום. ומבואר מדבריו שנוהגים לקום בחצות ולומר הסליחות באשמורת הבוקר. אך כאמור, אם קשה לעשות כן, אפשר לומר כבר מחצות הלילה.

בחורי ישיבה ספרדים בישיבות אשכנז

בחור ישיבה ספרדי הלומד בישיבה שרוב התלמידים הינם אשכנזים, כדאי מאוד שתלמידי הישיבה הספרדים יתארגנו ביניהם לומר סליחות, ובודאי ראש הישיבה ורבניה יאפשרו להם לעשות כן. ואין בזה משום איסור "לא תתגודדו" (דברים יד א) שדרשו בגמרא (יבמות יד ע"א) לא תעשו אגודות אגודות. וכבר כתב בשדי חמד (מערכת הלמ"ד כלל עט) שמנהגי האשכנזים והספרדים מפורסמים שכל אחד עושה כמנהג אבותיו רבותיו, ו"אל תטוש תורת אמך" (משלי א ח), וכל אחד עושה כפי בית-הדין שלו. הבית-דין של הספרדים הוא פסקי מרן הבית יוסף וכל הרבנים שבאו אחריו, והבית-דין של האשכנזים הם הרא"ש והרמ"א וכל רבותיהם.

אם אפשר יקומו מוקדם באשמורת הבוקר, ואינם צריכים לומר כל הפיוטים ורשאים לדלג כמה, אלא בעיקר יאמרו את הפיוטים החשובים, מה שנאמר בארמית ושלוש-עשרה מידות, כארבעים דקות קודם תפילת שחרית. ואם אינם יכולים לקום מוקדם וחוששים שהדבר יפריע להם לריכוז בלימוד בסדר א', שתגבר עליהם העייפות ולא יבינו היטב את דברי הגמרא והתוספות ושאר המפרשים, יאמרו סליחות בהפסקת הצהריים. ואם גם זה יפריע להם, אזי לכל הפחות יאמרו יומיים-שלושה בשבוע, בימי שני וחמישי ובליל ישישי אחר חצות וכיו"ב, ואל יפרשו מן הצבור, ולא יסתפקו לומר סליחות כמנהג האשכנזים רק כמה ימים לפני ראש השנה, אלא כל אחד יעשה כמנהג אבותיו.

וכתב מרן החיד"א בברכי יוסף (סימן תקפא סק"ו) שיותר טוב בימים אלו להרבות בסליחות ותחנונים עם הציבור, ולמעט מעט מלימוד התורה, כלומר אף שהם על חשבון זמן לימוד התורה. וכתב שראה למקצת רבנים שהיו עסוקים תמיד בגופי הלכות ובחיבורים, שבחודש אלול היו מניחים קצת מסדרם ללמוד גירסא ותחנונים.

חשיבות שמירת המנהגים

ידוע כי מנהגי אבות הם שמירת הדת, וגאוני אשכנז כתבו שקלקול הדורות, ברוח ההשכלה שהיתה לפני כמאתיים שנה, החל בשינוי קצת מנהגי מסורת אבות. ואם ישנו היום דבר קל, למחר יכולים